

Systematické chyby v diagnostice navlhých transformátorů

Ing. Altmann, ARS-Group

1. Úvod

Základní diagnostika navlhých výkonových transformátorů je dosud v současné technické praxi převážně založena na měření a vyhodnocení dvou veličin:

- obsahu vody v oleji odebraného z olejové náplně transformátoru
- průrazného napětí transformátorového oleje.

Tato diagnostická metoda je velmi jednoduchá, celý postup měření počínaje odběrem vzorku oleje z transformátoru, jeho zpracování v laboratoři až po odpovídající diagnostický závěr, je dobře zakotveno v normách [L1] a zdálo by se tedy, že obvyklé požadavky na:

- **opakovatelnost** (-jak dobře jsem schopen přesně zopakovat svá měření a tím i dojít ke stejnému diagnostickému závěru -)
- **predikovatelnost** (-jak dobře jsem na základě měření schopen predikovat chování daného transformátoru v celém rozsahu jeho provozních teplot-)

by měly být snadno splnitelné a návazně by měla být snadno zodpovězena základní otázka zda a za jakých podmínek je možno daný transformátor bezpečně provozovat.

Analýza diagnostických závěrů z běžných měření ale ukazuje něco zcela jiného. Klasická diagnostická procedura jeden odběr oleje – jedno měření obsahu vody v oleji a jeho průrazného napětí nám někdy udává velmi rozptýlené hodnoty C_w (ppm) a U_p (kV/2.5mm) a to i u stejného transformátoru.

Musíme si tedy položit základní otázku,

může vůbec jednorázově získaná hodnota obsahu vody v oleji a jeho průrazného napětí sama o sobě věrohodně popsat stav navlhého transformátoru.

Odpověď je bohužel záporná. Důvod je jednoduchý – studený transformátor nám vždy dává nízké hodnoty C_w a vysoké hodnoty U_p a naopak, horký transformátor nám poskytuje vysoké hodnoty C_w a nízké hodnoty U_p .

Pokud například správce transformátorů, ať už záměrně nebo z neznalosti, odebírá olej ze studených transformátorů, tj. za teplot která jsou očividně daleko nižší než teploty které transformátory mohou za provozu dosáhnout a bude tímto způsobem získané hodnoty C_w a U_p , vydávat za hodnoty vyhovující normě:

- ❖ dopouští se zcela zásadní a systematické chyby a navíc zastírá skutečný stav svých transformátorů (i silně navlhé **studené** transformátory budou vykazovat uspokojivé hodnoty C_w a U_p , ale **po ohřátí** na provozní teploty tyto stroje nesplní limity požadované normou a navíc bude tento transformátor rychle stárnout [L2])
- ❖ v případě závažné poruchy, pak pojišťovna zcela právem odmítne poskytnout odpovídající pojistné plnění, protože snadno dokáže, že správce musí být odborníkem na danou tematiku, musel tedy o této systematické chybě vědět a tím jak jednal, hrubě porušil své povinnosti.
- ❖ bude osobně zodpovědný za všechny další následky závažné poruchy nebo havarie

Tato situace ovšem vyvolává celou řadu dalších a zcela základních otázek:

- můžeme věrohodně diagnostikovat stav navlhého transformátoru bez ohledu na jeho teplotu ?

- můžeme vůbec posoudit věrohodně bezpečnost transformátoru jediným měření obsahu vody v oleji (C_w) a jeho průrazného napětí (U_p) ?
- do jaké teploty můžeme transformátor bezpečně zatěžovat ?

Současná diagnostická metoda nám na podobné otázky neposkytuje žádnou obecně uspokojivou odpověď.

Některé pokusy o zlepšení opakovatelnosti a predikovatelnosti měření tím, že odběr oleje budeme provádět pouze za vybrané a „dostatečně vysoké provozní teploty“ transformátoru, jsou totiž v praxi velmi obtížně realizovatelné.

Naproti tomu je zcela pochopitelný požadavek, abychom naše měření mohli provést pokud možno kdykoliv, na jakémkoliv typu transformátoru a bez ohledu na jeho zatížení (nikoliv tedy pouze na nějaké předem určené smluvní teplotní hladině, kterou mnohdy nelze ani dosáhnout) a následně provést věrohodné a dostatečně přesné diagnostické závěry..

Tento požadavek není v současnosti splněn a musíme tedy najít diagnostickou metodu, která na základě vhodného měření za jakékoli provozní teploty daného transformátoru nám dostatečně přesně a jednoznačně popíše chování tohoto transformátoru v celém rozsahu jeho provozních teplot.

2. Zavedení teplotního invariantu

Jak jsem ukázali, základním nedostatkem dnešní diagnostiky založené na kvantitativním posouzení hodnot C_w a U_p , je jejich závislost na teplotě diagnostikovaného transformátoru*.

Abychom mohli daný systém skutečně jednoznačně a uspokojivě popsat, musíme proto nejprve najít veličinu která je na teplotě daného systému nezávislá – je tedy teplotně invariantní (nemění se s teplotou transformátoru).

Literatura [L3] ukazuje, že hledaná veličina je zřejmě C_p (%), tj. střední obsah vody v celulóзовých materiálech.

Tato veličinu je samozřejmě pouze smluvní povahy (nelze ji v transformátoru přímo změřit), ale lze ji pomocí **rovnovážných** diagramů snadno určit z přímo měřitelných veličin :

- obsahu vody v oleji C_w (ppm)
- střední teploty transformátoru T (C)

ovšem samozřejmě za předpokladu, že **měření obou veličin bylo provedeno v přijatelné teplotní a koncentrační rovnováze daného stroje.**

Základní otázka tedy zní : je možno hodnotu C_p považovat námi hledaný teplotní invariant našeho transformátoru či nikoliv ?

Odpověď je ano – změna hodnoty C_p (%) s teplotou T , je vůči změně hodnoty C_w a U_p natolik malá, že ji můžeme s přijatelnou přesností považovat za hodnotu teplotně invariantní

Navíc nám její zavedení také principiálně umožňuje splnit i podmínku opakovatelnosti měření, kterou můžeme vyjádřit jako tvrzení:

at' je na daném transformátoru měření provedeno za jakékoli teploty, vždy musíme s přiměřenou přesností získat stejnou hodnotu C_p **.

3. Zavedení nového diagnostického paradigmatu

---

* dále budeme a-priori předpokládat, že ve zkoumaném transformátoru se nachází pouze standardní transformátorový olej bez mechanických částic a celuloza s běžným stupněm vystárnutí.

** Hodnota C_p se samozřejmě může měnit např. s navlhnutím transformátoru, ale tato změna je velmi pomalá a proto ji můžeme v rámci diagnostiky ist-stavu transformátoru prozatím zanedbat.

Současný diagnostický postup je možno popsat následujícím logickým řetězcem:

odběr vzorku oleje na libovolné teplotě transformátoru bez ohledu zda je transformátor v ustáleném stavu či nikoliv → změření obsahu vody v oleji a jeho průrazného napětí oleje v laboratoři → posouzení stavu stroje podle normou dané limitní hodnoty → diagnostický závěr : vyhovuje / nevyhovuje

Jak jsme již částečně ukázali v Úvodu, toto diagnostickém paradigma obsahuje zásadní chybu v tom, že obecně podceňuje vlivnost teploty transformátoru na hodnoty C_w a U_p .

Další a neméně závažnou chybou je také skutečnost, že v okamžiku odběru oleje není obvykle nijak zjišťováno, zda je transformátor v uspokojivé teplotní resp. koncentrační rovnováze.

Pokud například před odběrem oleje došlo k značným změnám zátěže a tím i teploty transformátoru, je migrace vody mezi celulozou a olejem natolik intenzivní, že hodnota C_w a tím i U_p se silně mění v čase. Za těchto okolností nemá vůbec smysl vzorky oleje odebrat resp. analyzovat, protože rozptýl naměřených hodnot vůči minulým hodnotám bude nutně veliký a opakovatelnost měření je tedy nevyhovující.

Navíc za těchto podmínek již z principu nelze z naměřené hodnoty C_w a teploty transformátoru určit hodnotu obsahu vody v celulozových izolantech pomocí rovnovážných relací např. [L4], protože tyto relace platí pouze tehdy, pokud je migrace vody mezi olejem a celulozou nulová nebo zanedbatelná.

Zde je nutno zdůraznit, že zcela zásadním nedostatkem dnešní diagnostické metody je její neschopnost predikovat nebezpečné stavy transformátoru - její pomocí jednoduše nelze věrohodně určit za jaké teploty transformátoru hodnoty C_w a U_p přestanou vyhovovat normě.

Pokud použijeme jako základ nového diagnostického paradigmatu teplotní invariant daného transformátoru C_p (%), většina těchto nedostatků odpadá a odpovídající diagnostický postup možno popsat následující logickou sekvencí:

odběr vzorku oleje na libovolné provozní teplotě transformátoru → změření obsahu vody v oleji a střední teploty transformátoru za pečlivě kontrolovaného ustáleného stavu → určení teplotního invariantu daného transformátoru C_p (%) → teoretická predikce změny průrazného napětí oleje v celém rozsahu provozních teplot transformátoru (TLC) → změření průrazného napětí oleje U_p z daného vzorku oleje v laboratoři → porovnání teoreticky predikované a naměřené hodnoty průrazného napětí na dané teplotě → posouzení stavu stroje podle normou dané limitní hodnoty → diagnostický závěr : vyhovuje / nevyhovuje

4. On-line měření základních veličin

Pokud chceme získat skutečnou a věrohodnou informaci o stavu našeho transformátoru musíme opustit dosavadní stacionární přístup založený na jednorázovém měření požadovaných veličin a začít měřit a vyhodnocovat změny požadovaných veličin kontinuálně tj. v čase.

V praxi to znamená, že musíme být schopni:

- průběžně odebírat olej z olejové náplně transformátoru, měřit co nejpřesněji jeho relativní vlhkost, resp. obsah vody v oleji, pomocí vhodné fyzikální sondy což současně vyloučí systematickou chybu poplatnou vystárnutí oleje [L3].
- průběžně měřit co nejpřesněji teplotu v horní a spodní části zkoumaného systému olej-celuloza,
- měřit pouze v přiměřeně ustáleném stavu tj. za podmínek ve kterých je migrace vody mezi celulozou a olejem velmi nízká (a nebude nám naše měření zatěžovat systematickou chybou).

Všechny tyto požadavky dobře splňuje nově vyvinutý měřicí přístroj SIMMS [L].

Jeho pomocí je průběžně odebírán olej z olejové náplně transformátoru, průběžně měřena jeho relativní vlhkost pomocí fyzikální sondy a olej natéká zpět do transformátoru. Současně jsou měřeny teploty odpovídající horní a spodní teplotě vinutí transformátoru. Všechny hodnoty jsou zpracovány vestavěným PLC a po uplynutí zvoleného časového intervalu (obvykle po cca 1 hod.), je na základě zvolených kritérií možno určit, zda je měřený transformátor v přijatelné teplotní resp. koncentrační rovnováze či nikoliv.

Pokud po uběhnutí tohoto intervalu zjistíme, že se transformátor nachází v přijatelné rovnováze a je tedy možno vyhodnotit naměřená data s přijatelnou chybou, je následně provedeno vyhodnocení pomocí softwarové TRACONAL. Pokud se transformátor očividně nachází v neustáleném stavu je nutno měření přerušit, aby nedošlo k chybným diagnostickým závěrům. Pokud je transformátor zatěžován periodicky s odpovídající zhruba stejnou zátěžovou křivkou je možno SIMMSem provést 24 hod. nebo delší měření, které tuto skutečnost postihne.

5. Vyhodnocení naměřených hodnot

Pro realizaci nového paradigmatu musíme nejprve nalézt jednoznačnou a věrohodnou vazbu mezi průrazným napětím U_p , teplotním invariantem C_p , a střední teplotou zkoumaného transformátoru TTS.

V prvním kroku musíme určit vazbu mezi průrazným napětím oleje U_p , obsahem vody rozpuštěné v oleji C_w a teplotou oleje T_o .

Touto problematikou se zabývá práce [L3], kde je ukázáno, že průrazné napětí oleje U_p je možno s postačující přesností popsat velmi jednoduchou relací:

$$(1) \quad U_p = U_{p, \max} (1 - RH)$$

kde :

$U_{p, \max}$ ... maximální průrazné napětí dokonale čistého oleje, $U_{p, \max} \sim 85 \text{ kV}/2.5\text{mm}$

RH .... relativní vlhkost oleje

Téměř lineární pokles hodnoty U_p s narůstající relativní vlhkostí oleje v uspokojivém rozsahu $RH \in (0.05, 0.8)$, potvrzují i další práce např. [L 7] nebo [L8].

Tyto relace platí samozřejmě pouze pro samotný olej. V izolační soustavě olej-celuloza transformátoru je nárůstem teploty celé soustavy uvolněna voda z celulozy do oleje a obsah vody rozpuštěné v oleji za rovnovážných podmínek vzroste.

To ovšem znamená, že v ideální soustavě olej-celuloza se oba zmíněné vlivy :

- s nárůstem teploty klesá relativní vlhkost oleje RH a tím stoupá průrazná pevnost oleje U_p
- s nárůstem teploty roste (uvolněním z celulozy) obsah vody oleji, roste RH a tím klesá průrazná pevnost oleje U_p

se vzájemně a velmi účinně kompenzují.

Z hlediska dielektrické stability tedy izolační soustava olej-celuloza představuje téměř ideální řešení izolačního systému transformátoru, ovšem pouze za předpokladu že tato soustava **zůstane teplotně jak prostorově, tak časově homogenní** (teplotní rozložení je vyrovnané a teplota se v čase nemění).

Proč tomu tak je detailně popsáno v [L3], v **teplotně homogenní** soustavě olej-celuloza je vliv nárůstu obsahu vody v oleji účinně kompenzován nárůstem rozpustnosti vody v oleji a **nárůstem teploty skutečná** hodnota průrazného napětí oleje **v transformátoru** tedy výrazně neklesá.

Naopak klasické měření (olej byl odebrán na provozní tepotě transformátoru ale jeho prlrazné napětí bylo změřeno v laboratoři při teplotě 20C) jasně udává, že s rostoucí teplotou transformátoru nám průrazné napětí oleje **měřené v laboratoři** prudce klesá.

Došli jsme tedy k jistému rozporu – v teplotně homogením transformátoru (ve kterém díky intenzivnímu proudění oprávněně přepokládáme, že obsah vody v oleji je všude stejný), zřejmě teplotní změna nepředstavuje z hlediska průrazného napětí oleje (U_p) větší problém, zatímco v laboratoř nám již udává nepřijatelně nízké hodnoty U_p .

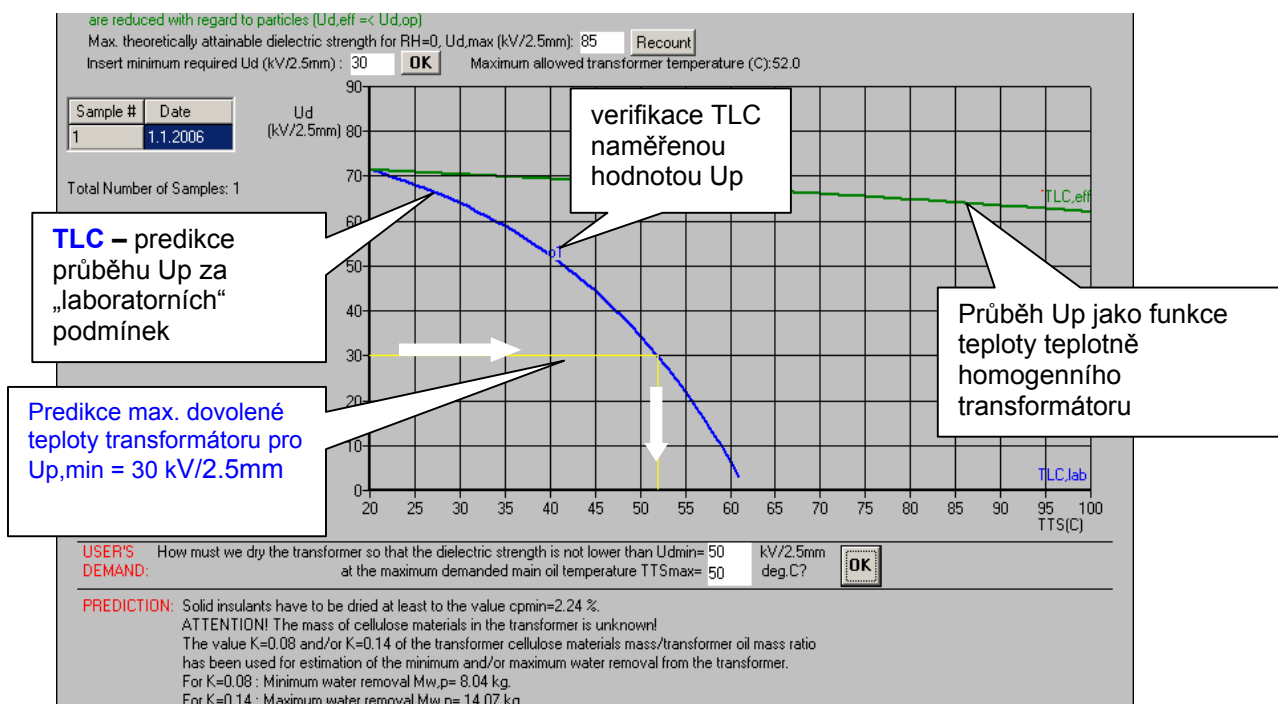
Tento problém je ve skutečnosti pouze zdánlivý, protože žádný transformátor nelze považovat za teplotně homogenní. V každém transformátoru vždy existuje teplotní spád který se mění s jeho provedením a zatěžováním.

U OFAF a OFAN provedení se blížíme k „teplotně homogennímu transformátoru“, protože teplotní rozdíl mezi spodní a horní částí vinutí je obvykle max. 5 – 8 C, zatímco u provedení ONAN nebo ONAF kde můžeme očekávat i teplotní rozdíly vyšší než 15 – 30 C se blížíme „laboratorním“ podmínkám.

Naše analýza nám tedy ukazuje, že při diagnostickém posouzení transformátoru bychom vlastně měli zvažovat dva limitní stavy:

- „teplotně homogenní transformátor“ jako nejlepší možný případ
- „laboratoř“ jako nejhorší možný případ *

Řešení tohoto problému je zahrnuto do diagnostického softwaru TRACONAL [L11], jehož hlavní okno se ukázáno na obr. 2.

Obr. 1 Hlavní diagnostické okno TRACONALu

Z obrázku je dobře patrné, že diagnostický proces realizovaný TRACONALEm se již plně přibližuje požadavku predikovatelnosti požadovaného v Úvodu.

* pokud budeme smluvní laboratorní teplotu 20C , považovat za nejnižší možnou teplotu v transformátoru

Modrá **TLC** křivka (**T**emperature **L**oading **C**urve) nám totiž popisuje (predikuje) průběh („laboratorního“) průrazného napětí oleje U_p v závislosti na střední teplotě transformátoru v celém rozsahu jeho provozních teplot.

Je to vlastně křivka kterou bychom mohli získat také tím, že bychom z našeho transformátoru postupně odebrali velké množství vzorků oleje na ustálených teplotních hladinách v rozsahu od 20 do 100C (zde aktuálně do ca 60C) a v laboratoři pak změřili průrazné napětí oleje z jednotlivých vzorků při teplotě 20C.

TLC křivka v obr. 2 je samozřejmě pouze simulace, založená na změřené (invariantní) hodnotě středního obsahu vody v celuloze C_p .

Proto je jí vždy nutno, předtím než TLC použijeme pro další diagnostické závěry, uspokojivě verifikovat hodnotami U_p naměřenými v laboratoři (viz. bod 1 v obr. 1). Tím samozřejmě současně splňujeme i požadavek věrohodnosti a opakovatelnosti.

Náš náhled do dielektrického chování našeho transformátoru se tedy rozšířil a zobecnil, protože jsme pomocí TLC na první pohled schopni kvantitativně posoudit změny průrazného napětí jeho oleje v celém rozsahu operačních teplot našeho transformátoru.

TRACONAL nám také poskytuje celou řadu dalších důležitých dat a poznatků, jako je například určení množství vody kterou je nutno odstranit s daného transformátoru pokud chceme dosáhnout požadované průrazné pevnosti při zadané střední teplotě transformátoru, možnost posouzení vlivu částic v oleji na jeho průraznou pevnost, zpětného posouzení přesnosti provedených měření, posouzení efektivnosti případného sušení transformátoru atd., ale tyto aspekty překračují záměr této práce.

6. Závěr

Diagnostické závěry založené na jednom odběru oleje z transformátoru, bez ohledu na teplotu transformátoru, bez posouzení zda je transformátor v okamžiku odběru v rovnovážném stavu a bez jistoty že odebraný olej skutečně představuje olej protékající aktivní částí transformátoru, očividně nesplňují požadavek na opakovatelnost ani požadavek predikovatelnosti dielektrického stavu transformátoru.

Předložená práce ukazuje jednu z cest jak tento deficit odstranit pomocí odlišného diagnostického paradigma, které zavedením:

- přesnějšího on-line měření relativní vlhkosti oleje a teplot transformátoru
- kvantitativního posouzení ustáleného stavu transformátoru
- zavedením hodnoty středního obsahu vody v celulozových materiálech s daným transformátoru jako teplotního invariantu
- zavedením vazby průrazného napětí oleje na jeho relativní vlhkost

dovoluje podstatně přesnější popis a predikci chování daného transformátoru v celém rozsahu jeho provozních teplot.

Nové paradigma v rámci vazby U_p -RH také otvírá zcela nový pohled na interní dielektrické poměry v transformátoru. Tímto zavedením již musíme opustit dnešní a-priorní představu konstantní hodnoty průrazné pevnosti (U_p) v celém transformátoru a respektovat skutečnost, že v našem transformátoru vždy existuje rozložení hodnoty U_p s ohledem na teplotu oleje.

Naproti tomu není nutno zcela opustit dnešní „smluvní“ hodnotu U_p změřenou v laboratoři na 20C. V článku je ukázáno, že tato hodnota svoje diagnostické oprávnění nijak výrazně neztrácí, musí být pouze správně interpretována.

Literatura

- L1   **VDEW –Ölbuch**
Band 2 – Isolierflüssigkeiten
 7. Ausgabe 1996,
 ISBN 3-8022-0496-4
- L2   Lungaard et al:
Aging of Oil-Impregnated Paper in Power Transformers
 IEEE TRANSACTIONS ON POWER DELIVERY, VOL.19, NO.1, JANUARY 2004
- L3   Altmann
The dielectric strenght of the transformer oil and its impact on the diagnostic of power transformers
www.ars-altmann.com/News
- L4   Altmann, Bukvis
Feuchtigkeit der Isollierstoffe in Transformatoren - Beurteilung der Diagnoseverfahren
 EW 5, 2004, ISSN 1619-5795 – D9785 D
- L5   **SIMMS**
Solid Insulants Mobile Measurement System
www.ars-altmann.com
- L5   Hoehlein, Thiess
Wassergehaltsbestimmung in Transformatoren – Moeglichkeiten und Anwendungsgrenzen von Feuchteverteilungskurven
 Siemens AG, Nuernberg, e-mail: ivanka.hoehlein-anatasova@siemens.com
- L6   .... Koch et all.:
Wasser in Leistungstransformatoren, Richtig messen und den Zustand beurteilen
 Stuttgarter Hochspannungs-Symposium 15-16 Maertz 2006, Leinfelden
- L10   Y. Du et al.:
Moisture equilibrium in transformer paper-oil systems
IEEE El. Ins. M.,1999, Vol.15, No 1
- L11   ..... **TRACONAL**
TRansformer CONtamination AnaLyse
www.ars-altmann.com